

JAROSŁAW NOCOŃ
Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Bydgoszczy

DEWALUACJA WARTOŚCI POLITYCZNYCH JAKO PRZESŁANKA ALIENACJI ELITY WŁADZY

*„Kiedy lud walczy o wolność,
zwycięstwo rzadko przynosi
mu coś innego oprócz nowych władców”*

sir Georg Savile

Zacytowana sekwencja markiza Halifaxu, emfaticznie obrazująca swoisty dramat ludzkiej egzystencji wynikający z przepastnego rozdziewu między ideałami a rzeczywistością, jest jednocześnie istotnym bodźcem stymulującym naukowe eksploracje rzeczywistości społecznej także w jej wymiarze politycznym. Dyskursywna refleksja dotycząca zjawiska władzy i jej relacji ze społecznym otoczeniem, implikuje między innymi analizę tej problematyki przez pryzmat pojęcia alienacji elit władzy. Pojęcie alienacji ze względu na swój instruktywny charakter jest obecnie szeroko stosowane na gruncie nauk społecznych. Jego semantyka wykorzystywana jest zarówno w socjologii, filozofii, psychologii, psychiatrii, pedagogice,

antropologii, a także politologii. Termin ten upowszechniony po wydaniu „rękopisów filozoficzno-ekonomicznych z 1844 roku”, odgrywa niezwykle ważną rolę w podejmowanych badaniach naukowych. Recepcja pojęcia alienacji właściwa współczesnym naukom społecznym ze względu na swój polimorficzny i wielowymiarowy charakter, nadający określony stopień relatywizmu w jego interpretacji, nie jest jednoznaczna. Wyalienowany może być nie tylko człowiek lub jego wytwory, wyalienowane lub alienujące mogą być także grupy społeczne, jak np. elity władzy¹. Wyobcowanie może odnosić się także do subiektywnego poczucia bezsilności, bezsensu czy izolacji. Znaczenie pojęcia alienacji wyznaczone jest przede wszystkim przez jego walor poznawczy, implikujący konieczność podejmowania analiz badawczych i ich konfrontacji z praktyką. Zagadnienie alienacji elit politycznych, w tym także elit władzy, wydaje się obecnie szczególnie istotne z perspektywy roli elit i stopnia ich odpowiedzialności za dokonujące się zmiany i ich skutki, które odzwierciedlają się nie tylko w społecznych postawach, ale także w podejmowanych badaniach naukowych. Artykuł ten jest próbą oceny relacji funkcjonujących między elitami władzy kształtującymi proces przekształceń systemowych a społeczeństwem, na tle teoretycznych refleksji odnoszących się do problemów politycznej i aksjologicznej alienacji elit politycznych.

Przed głębszą penetracją problemu określonego w temacie artykułu niezbędne wydaje się dokonanie delimitacji podstawowych pojęć, takich jak alienacja, alienacja polityczna, alienacja elit politycznych i elit władzy. Obfitość rozważań i zróżnicowanie interpretacyjne pojęcia alienacji sprawiają, iż szczegółowe sprecyzowanie tych pojęć przerastało by ramy tego artykułu, dlatego uwagę skupiono tu tylko na ogólnym określeniu zakresów semantycznych i wynikających z nich istotnych dyferencjacji niezbędnych do kontynuacji analizy zagadnienia. Jak wspomniano wcześniej zjawisko alienacji, czyli wyobcowania, może odnosić się do różnych sfer rzeczywistości społecznej. W klasycznym ujęciu marksistowskim wyobcowanie to odnosi się do świata przedmiotowego i w stosunku do koncepcji Hegla i Feuerbacha posiada odmienną, materialistyczną interpretację. Alienacja u Marksa oznacza proces społeczny, w którym wytwory działalności ludzkiej oddzielają się od swych wytwórców tak dalece, że występują wobec nich jako obca im, niezależna od nich rzeczywistość. Wytwory te panują nad swymi wytwórcami, określając warunki ich życia i przyczyniając się do ich uprzedmiot-

¹ K. Korzeniowski, *Alienacja człowieka*, [w:] *Człowiek jako podmiot życia społecznego*, red. Xymena Gliszczyńska. Wrocław 1983, s. 223-232.

wienia. Jako podstawowa forma alienacji w tym ujęciu traktowana jest alienacja ekonomiczna [alienacja produktów pracy i czynności pracy], związana z oddzieleniem bezpośrednich producentów od środków produkcji. Na tej podstawie kształtują się różne formy alienacji politycznej, rozumianej jako utrata kontroli ogółu społeczeństwa nad instytucjami politycznymi i alienacji ideologicznej, rozumianej jako panowanie nie poddających się racjonalnej kontroli wytworów świadomości społecznej nad ich umysłami. Współcześnie w naukach społecznych zjawisko alienacji ujmowane jest w szerszym kontekście i obejmuje także subiektywne stany poczucia bezsensu, bezsilności i braku identyfikacji z otoczeniem społecznym². Obecna interpretacja pojęcia alienacji często wykazuje ścisłe parantele z pojęciem anomii i ujmowane jest w kategoriach patologii społecznych i instytucjonalnych³. Alienacja jako zagadnienie patologii społecznej obejmuje takie zjawiska, jak nieefektywność ideologiczna, nieefektywność społeczna, nieefektywność ekonomiczna i nieefektywność polityczna⁴.

Rozpatrując problem alienacji warto wspomnieć o psychoanalitycznej koncepcji Freuda, który źródłem tego patologicznego zjawiska upatrywał w nieprzewidywalnym konflikcie między naturą człowieka a kulturą. Konflikt ten prowadzi do stanu „neurozy społecznej”. Podobnie zakłada koncepcja Fromma, według którego alienacja związana jest z egzystencjalnymi dychotomiami człowieka, a jej obecności można dopatrywać się w pierwotnej naturze ludzkiej. Fromm wiąże pojęcie alienacji ze zjawiskiem idolatrii. Człowiek wydatkuje swoją energię, swoje najlepsze zdolności tworząc idole, które następnie czci, a które są jedynie rezultatem jego własnego ludzkiego wysiłku. Wychodząc z historiozoficznego założenia, że ontogeneza powtarza filogenezę, dokonał ekstrapolacji uwarunkowań jednostkowych na społeczne. Stąd polityczna forma alienacji przejawia się w projekcji wszystkich uczuć społecznych na państwo, które w ten sposób staje się idolem, siłą stojącą przed człowiekiem⁵.

Unikając głębszych rozważań nad niuansami interpretacji alienacji zaznaczyć należy, iż zjawisko alienacji elit władzy ujmowane jest w dalszej analizie dwuwymiarowo. Obiektywny wymiar wyznaczony jest przez stan braku zależności między potrzebami i interesami szeroko ujmowanego społeczeństwa, a wartościami

² *Leksykon politologii*. Wrocław 1996, s. 15.

³ W. Nowak, *Patologia struktur edukacyjnych*. Bydgoszcz 1994, s. 69-73.

⁴ Z. Pietraś, *Patologie elit politycznych*, [w:] *Z zagadnień socjologii polityki*, t. I., pod red. L.W. Zacher. Lublin 1996, s. 133.

⁵ R. Saciuk, *Nasza epoka absurdu*. Wrocław 1992, s. 109-116.

mi, decyzjami i działaniami elity władzy. W subiektywnym wymiarze zjawisko to określane jest z jednej strony jako społeczne poczucie braku wpływu na działania i decyzje władcze, z drugiej zaś jako poczucie oderwania się członków elit od „szarej” rzeczywistości społecznej i instrumentalne traktowanie mas społecznych czy tzw. elektoratu. Stosując kryterium altymetryczne⁶, ujmujące elitę polityczną jako produkt struktury społecznej w jej wymiarze pionowym, można przyjąć, iż pojęciem alienacji elit politycznych będziemy określać stan, w którym wartości, postawy i działania jednostek zajmujących najwyższe pozycje w hierarchicznej strukturze ruchu politycznego nie są adekwatne w stosunku do potrzeb, interesów i wartości artykułowanych przez pozostałe elementy tego ruchu. Określenie to wynika z przyjęcia kilku przesłanek, które ujęte aproksymacyjnie w konwencji myślowej M. Karwata można przedstawić następująco⁷:

- a) cele polityczne organizacji społecznych są pochodną potrzeb określonych grup społecznych;
- b) działalność organizacji politycznych jest funkcjonalnie związana z potrzebami wielkich grup społecznych;
- c) hierarchia celów politycznych w programie organizacji politycznej uwarunkowana jest hierarchią uświadomionych potrzeb reprezentowaną przez tę organizację grupy społecznej.

Jako przesłankę uzupełniającą można dodać, iż wartości polityczne wyznaczone są przez cele i potrzeby grupowe w wymiarze politycznym. Jakkolwiek przesłanki te mają charakter idealizacyjny, to – jak wskazuje Karwat – określają one „wewnętrzne prawa funkcjonowania systemu wartości politycznych w programach politycznych, odpowiednio do rozumienia idei potrzeb i celów politycznych jako wyodrębnionych i powiązanych funkcjonalnie typów wartości politycznych”⁸.

Przesłanki te i określone przez nie prawa mają doniosłe znaczenie ze względu na związek z potrzebami wielkich grup społecznych, który stanowi zasadnicze kryterium wartościowości politycznej. Mając to na uwadze można przyjąć wyznaczony przez te prawa model eksplanacyjny, aproksymacyjnie określany przez zależności [o charakterze genetycznym, funkcjonalnym i motywacyjnym] między potrzebami, celami, wartościami, wyznaczanymi przez nie postawami i działaniami-

⁶ G. Sartori, *Teoria demokracji*. Warszawa 1994, s. 181.

⁷ M. Karwat, *Potrzeby wielkich grup społecznych a cele organizacji politycznych*. [w:] *Studia Nauk Politycznych* nr 1-2/1983.

⁸ *Ibidem*, s. 104.

mi, jako podstawę przeprowadzanej w dalszej części analizy relacji pomiędzy rządzącą mniejszością a rządzoną większością.

Na podstawie przyjętego modelu eksplanacyjnego można także wyznaczyć zasadnicze różnice w interpretacji pojęcia alienacji elit politycznych i elit władzy. O ile elity władzy można traktować jako część elit politycznych bezpośrednio partycypujących w podejmowaniu decyzji władczych⁹, o tyle podmiotowy punkt odniesienia do określenia stopnia alienacji jest w przypadku elit władzy znacznie szerszy. Podmiotowy punkt odniesienia dla elity władzy określany jest bowiem przez zasięg władzy, czyli liczbę jednostek podlegających danej władzy politycznej i jej decyzjom. Tak więc zgodnie z przyjętymi przesłankami pojęcie alienacji elit władzy można określić jako stan, w którym cele, wartości i działania elity władzy nie pokrywają się z realnymi potrzebami, celami i wartościami społeczeństwa. Empiryczną egzemplifikacją subiektywnego określenia takiego stanu jest sytuacja, gdy w społecznej recepcji funkcjonuje względnie utrwalony podział na „my” – społeczeństwo i „oni” – władza, oznaczający brak społecznej identyfikacji z instytucjami władczymi.

Kończąc ten ekspozycyjny wątek nadmienić należy, iż ze względu na dynamiczny charakter zjawisk politycznych, także zjawisko alienacji nie może być ujmowane statycznie. Używając sformułowania dialektycznego proces ten można określić mianem zmiennej, gdzie poziom wyalienowania w zależności od uwarunkowań relacji władza-społeczeństwo może przyjmować różne wartości w różnych płaszczyznach relacji władza-społeczeństwo.

Traktując zjawisko alienacji elit politycznych jako nieadekwatność potrzeb i interesów grupy społecznej z celami i wartościami artykułowanymi przez jej politycznych reprezentantów, odnieść się trzeba do mechanizmu kształtującego związek z organizacją polityczną a grupą społeczną, którą ta organizacja reprezentuje. Mechanizm ten wiąże się z przemieszczeniem podmiotowości politycznej, która pierwotnie w fazie kształtowania się interesów usytuowana jest po stronie wielkich grup społecznych, a wtórnie w fazie artykulacji wartości, ich interpretacji i agregacji na cele polityczne, przesuwa się w stronę organizacji politycznej. Proces ten ma charakter bardzo złożony, bowiem cele polityczne i ich hierarchizacja zdeterminowane są przez całe kompleksy potrzeb i interesów, nie tylko indyferentnych czy komplementarnych względem siebie, ale często ze sobą konkurencyjnych

⁹ B. Dobek-Ostrowska, *Elity polityczne*. [w:] Studia z teorii polityki, red. Jabłoński, Sobkowiak, t. II. Wrocław 1997, s. 138.

lub wręcz sprzecznych. Z drugiej strony te same potrzeby mogą wyznaczać kilka konkurencyjnych lub sprzecznych ze sobą celów. Ta konfliktowa złożoność zależności między potrzebami i interesami a celami grupowymi jest istotną prawidłowością funkcjonowania systemu wartości politycznych i prawidłowością działania organizacji politycznych.

Warto także uwzględnić fakt, iż cele organizacji politycznych uwarunkowane są także potrzebami i interesami implikowanymi przez wymogi gry politycznej, związanymi z funkcjonowaniem tej organizacji na scenie politycznej. Prawidłowości te składają się na cały zespół alochtonicznych czynników, które mogą w istotny sposób wpływać na nieadekwatność realnych potrzeb i interesów społecznych w stosunku do celów i wartości artykułowanych przez liderów organizacji politycznych. W skrajnym przypadku deformacje afiliacji potrzeb z celami i wartościami mogą spowodować całkowitą autonomizację organizacji politycznej, czyli *ipso facto* jej alienację względem grupy społecznej. Zjawisko to, co warto podkreślić, odnosi się szczególnie do celów cząstkowych (operacyjnych) i odpowiadających im wartości instrumentalnych.

Wartości instrumentalne i cele operacyjne powinny w założeniu, w sposób pośredni poprzez związek przyczynowo-skutkowy, odpowiadać elementom nadrzędnym, czyli wartościom autotelicznym i celom ostatecznym. W rzeczywistości politycznej, kształtowanej przez funkcjonowanie instytucji politycznych o charakterze demokratycznym, interesy określonej grupy społecznej są głównym czynnikiem określającym wartości autoteliczne i dobór celów strategicznych przez elity polityczne. Jednak na dobór celów operacyjnych i wartości instrumentalnych wpływ decydujący mają także te alochtoniczne czynniki, które można określić jako potencjalne, obiektywne przesłanki alienacji elit politycznych. Czynniki te, które określone zostały jako obiektywne, wyznaczone są przez takie elementy, jak układ sił politycznych, możliwość realizacji danej metody lub wykorzystania środków działania, kompromisy i sojusze polityczne, podporządkowanie obowiązującym w danym systemie regułom działania itp.¹⁰

Jakkolwiek wymienione tu czynniki jako autonomiczne względem potrzeb i interesów grupy społecznej mogą mieć charakter alienogenny, to trzeba zauważyć, iż często są one związane z określonym stopniem dynamiki systemu politycznego. Dynamiczny charakter systemu politycznego i zachodzących w nim proce-

¹⁰ J.W. Neuman, *Spoleczne uwarunkowania wyobrażeń o systemie wartości*. [w:] *Przemiany wartości a system polityczny*, red. F. Ryszka, G. Meyer. Warszawa 1990, s. 36-50.

sów politycznych implikuje także zachowanie określonej dynamiki zmian w systemie aksjologicznym organizacji politycznej, szczególnie w wymiarze instrumentalnym, odnoszącym się do doboru środków i metod działania politycznego¹¹. Brak owego dynamizmu np. w trosce o zachowanie określonej tożsamości politycznej, rodzi sytuację, w której zdevaluowane wartości i odpowiadające im cele nie skutkują zaspokojeniem potrzeb społecznych.

Dewaluacja wartości politycznych jest tylko jednym z aspektów negatywnej ewolucji systemu wartości prowadzącej do degeneracji wartości politycznych. Degeneracja ta, jak wspomniano wcześniej, może być wynikiem alienacji poszczególnych elementów struktury podmiotu danego systemu aksjologii politycznej. Jednym z istotnych czynników, przyczyniających się do negatywnej ewolucji systemu wartości organizacji politycznej, w tym także do dewaluacji wartości, jest mechanizm subiektywnego kontekstu określania wartości wyznaczanym przez obiektywne potrzeby i interesy społeczne. Mechanizm ten odnosi się szczególnie do określania przez centra decyzyjne organizacji politycznej celów cząstkowych i wartości instrumentalnych, a także ich związku z celami strategicznymi i wartościami autotelicznymi. Z punktu widzenia problemu omawianego w tym artykule szczególną uwagę należy zwrócić na wartości polityczne, które mają zasadniczy wpływ na decyzje i działania polityczne, a także określają w znaczący sposób jej cele.

Rozpatrując problem alienacji przez pryzmat rozważań nad statusem ontologicznym wartości politycznych można przyjąć, iż naturę wartości wyraża następująca sekwencja pojęć – wartościowość, wartościowanie, wartość, wartościowanie wtórne. Kolejność uszeregowania pojęć eksponuje subiektywno-obiektywistyczny kontekst procesu kształtowania wartości politycznych, rozumianych jako „idee zjawisk mających trwałe znaczenie w zaspokojeniu potrzeb podmiotów społecznych”¹². Kształtowanie wartości w tym kontekście wyznacza proces subiektywnego określania przez podmioty decyzji (elity polityczne) wartości wyznaczanych przez obiektywne potrzeby i interesy społeczne, obiektywizowanych wtórnie w ramach procesu interioryzacji i identyfikacji przez jednostki tworzące grupy społeczne. W procesie tym można wyróżnić dwa aspekty związane z wartościowaniem, w których subiektywne czynniki mogą być ujmowane jako źródło alienacji elit

¹¹ P. Braud, *Rozkosze demokracji*. Warszawa 1995, s. 114.

¹² M. Karwat, W. Milanowski, *Wartości polityczne*. [w:] *Elementy teorii polityki*, red. K. Opalek. Warszawa 1989, s. 190-196.

politycznych. Aspekt pierwszy dotyczy wartościowania pierwotnego, związanego z subiektywnym kontekstem określania wartości politycznych. Aspekt drugi dotyczy będzie wartościowania wtórnego, związanego z procesem społecznej identyfikacji wartości.

Przyjmujemy, iż każda organizacja polityczna ma centrum decyzyjne będące częścią jej struktury, w którego skład wchodzi jednostki określane mianem członków elity politycznej. Niezależnie od formy podmiotu decyzji (czy będzie to podmiot zbiorowy, gremium decyzyjne, rada programowa, zarząd itp. – czy podmiot indywidualny, prezes, przewodniczący) ostatecznym podmiotem kształtującym treść decyzji politycznej jest człowiek. Ta banalna z pozoru konstatacja implikuje uwzględnienie wpływu na decyzje polityczne takich czynników, jak światopogląd, osobowość, temperament, doświadczenie, wiedza oraz partykularny interes decydenta. Uwzględniając niepoślednią, a nawet zasadniczą rolę elit politycznych w kształtowaniu wartości politycznych, można przyjąć, iż między innymi te subiektywne czynniki determinują w dużym stopniu kształt i treść wartości politycznych szczególnie w wymiarze instrumentalnym. Nie zagłębiając się w psychologiczne rozważania nad uwarunkowaniami procesu decyzyjnego, można przyjąć, iż czynniki te mogą być przyczyną istotnych aberracji racjonalnych zależności między wartościami politycznymi a odpowiadającymi im potrzebami społecznymi. Zarysowuje się to wyraźnie w fazie wtórnej obiektywizacji wartości realizowanej w ramach aksjologiczno-integracyjnej funkcji elit politycznych. Wartości i odpowiadające im cele polityczne dysfunkcjonalne względem potrzeb i interesów społecznych, nie ulegają procesowi społecznej identyfikacji. Alienogenną rolę tych czynników podkreślał już między innymi G. Lukacs pisząc: „Ponieważ elementarne, żywotne interesy warstwy specjalistów wymagają, ażeby ci ostatni, przedstawiali swoją działalność jako szczególnie ważną; z ideologicznego punktu widzenia podejście takie sprawia, że prawo coraz bardziej jest oderwane od rzeczywistości sytuacji gospodarczej”¹³.

Jak już wspomniano wcześniej, jednym z istotnych czynników degeneracji wartości jest ich dewaluacja. Dewaluacja wartości powstaje na skutek braku właściwej dynamiki modyfikacji systemu wartości decydenta względem potrzeb i interesów społecznych, a także wyznaczanego przez nie systemu aksjologii społecznej. Decyzje polityczne oparte o zdewaluowany system wartości nie są funkcjonalne

¹³ Cytat za W. Milanowski, *Spoleczne czynniki ewolucji systemu wartości politycznych*. [w:] *Studia Nauk Politycznych* nr 2/1980, s. 122.

względem potrzeb społecznych, przez co brak im społecznej identyfikacji, a zdevaluowane wartości nie ulegają interioryzacji¹⁴. Zjawisko to można przyjąć za subiektywny wyznacznik alienacji elit politycznych od ich społecznego zaplecza.

Wyeksponowane tu w zarysie czynniki i zjawiska, stanowiące potencjalne źródło alienacji elit politycznych, mogą być podstawą oceny relacji między elitami władzy a społeczeństwem. Uwzględniając dynamikę rzeczywistości politycznej, jako główne płaszczyzny takiej oceny i skalę jej wariantów można wskazać:

– w aspekcie globalnego podmiotu władzy:

- a) autonomizacja grupy rządzącej – pełna reprezentatywność grupy rządzącej,
- b) dominacja jednej lub kilku klas – równowaga sił politycznych,
- c) oligarchizacja – demokratyzacja podmiotu władzy,

– w aspekcie świadomości i kultury politycznej:

- a) dogmatyzacja ideologii i programów politycznych – dynamizm reakcji na zmianę warunków obiektywnych,
- b) legitymizacja – brak legitymizacji władzy politycznej¹⁵.

Szeroka analiza relacji władza – społeczeństwo w odniesieniu do polskiej sceny politycznej wydaje się szczególnie istotna, ze względu na dynamikę i uwarunkowania przeprowadzanych w kraju reform. Na wagę zagadnienia wpływa także fakt, iż alienacja elit politycznych, w tym przede wszystkim elit władzy pociąga za sobą określony stopień indyferencji i inercji społecznej, a nawet wręcz dezaprobaty wobec dokonujących się przemian. Brak czynnego poparcia dla przeprowadzanych reform, związany z erozją i rozchwianiem systemu wartości politycznej społeczeństwa, może być przyczyną jego indolencji i dezintegracji, tworząc podatne tło dla rozwoju patologii społecznych. Sygnalizując tylko problem można wskazać na symptomatyczne objawy alienacji elit politycznych, występujące w przełomowym etapie transformacji.

Upadek *ancien regime* i wprowadzanie pierwszych reform systemowych oparte było w dużym stopniu na politycznej aktywizacji społeczeństwa. Zaufanie do nowej elity władzy i wiara w jej reprezentatywną skuteczność uskrzydłone były nadzieją poprawy warunków bytu egzystencjalnego, szczególnie w jego materialnym wymiarze. Światopoglądową podstawą takich postaw społecznych były war-

¹⁴ O. Cetwiński, *Warunki społecznego poczucia identyfikacji z politycznymi decyzjami*. [w:] *Decyzje polityczne w systemach społecznych*, red. A. Bodnar, W. Szczepański. Warszawa 1987, s. 320-331.

¹⁵ H. Lamentowicz, *Homo politicus*. Warszawa 1992, s. 27.

tości i ich interpretacja, artykułowana przez nowo wykreowaną elitę polityczną, które w przeciwieństwie do systemu aksjologii władzy nomenklaturowej, wyrosły z realnych potrzeb i interesów społeczeństwa. Alienacja nomenklaturowej elity władzy, wyrażana między innymi przez funkcjonujący w społecznej recepcji podział na „my” i „oni”, była jednym z głównych stymulatorów opozycyjnej integracji i kryterium jej politycznej tożsamości. Postępujący proces demokratyzacji przyczynił się wkrótce, na skutek wolnych wyborów, do odsunięcia sporej części elity z partyjnym rodowodem od bezpośredniej partycypacji w procesie podejmowania decyzji państwowych. Moment ten można przyjąć za początek końca „miodowego miesiąca” transformacji¹⁶. Przejęcie władzy przez elity wywodzące się z *ethosu* solidarnościowego i formalne rozwiązanie PZPR, pociągały za sobą pewien stopień dezorientacji wśród tej części społeczeństwa, która określała swoją tożsamość polityczną w relacji do poprzedniego systemu. Normatywna pustka dotknęła także tych członków nowej elity politycznej, która za podstawowy punkt odniesienia artykułowanych przez siebie wartości politycznych przyjęła stosunek do minionego już systemu i jego politycznej aksjologii. Ingres nowych elit władzy związany był z erozją głównego spoiwa integrującego scenę polityczną i jej aktorów, jakim była walka z wspólnym wrogiem. Sytuacja ta przyczyniła się do rozproszenia sceny politycznej i powstania podziałów wśród elit politycznych wywodzących się z dawnej opozycji. Linie podziałów kreślone były na bazie wartości i celów politycznych, których dyferencjacja powstawała w procesie krystalizacji nowych tożsamości politycznych elit władzy. Proces ten oparty na konfrontacyjnym modelu tranzycji politycznej zaowocował szeroką polaryzacją polityczną i ideologiczną nowych elit¹⁷. Konfrontacyjny model współegzystencji elit politycznych przyczyniał się w wielu wypadkach do radykalizacji postaw przedstawicieli tych elit, mających inklinacje do kreowania się na obdarzonych cnotą synterezy pantokratorów. Postawy takie potęgowały rozdźwięk w stosunku do społeczeństwa, w którym można było zaobserwować zjawisko mniejszego zapotrzebowania na autorytety¹⁸. Zawiazywane na scenie politycznej koalicje miały charakter raczej agamiczny, co nie sprzyjało tworzeniu przez elity rządzące integralnej wizji kon-

¹⁶ M. Ziółkowski, *Postawy wobec władzy i demokracji w okresie transformacji systemowej*. [w:] *Kryzys demokracji w Europie*. Mosina 1995, s. 85.

¹⁷ B. Dobek-Ostrowska, *Polska i hiszpańska elita polityczna w okresie tranzycji do demokracji – analiza porównawcza*. [w:] *Elity polityczne w Polsce*, red. K. Palecki. Warszawa 1992, s. 104.

¹⁸ K. Krzysztofek, *Elity polityczne w Polsce*, [w:] *Elity polityczne...*, op.cit., s. 128-134.

cepcyjnej rozwoju gospodarczego, opartego na spójnym systemie aksjologicznym. Tymczasem społeczne oczekiwania, podsycane próbami populistycznego mobilizowania poparcia społecznego, odnosiły się raczej do pragmatyzacji wartości i związanej z nimi poprawy sytuacji materialnej obywateli¹⁹. Zawiedzione oczekiwania społeczne będące podstawą depriwacji społecznej i wyczerpanie poparcia dla reform wyrastającego z wartości kwestionujących miniony system, w zasadniczy sposób przyczyniły się do zmiany społecznej postawy wobec elit wywodzących się z *ethosu* solidarnościowego. Społeczna ocena nowych elit władzy postęgiwała się sformułowaniami będącymi wyznacznikami alienacji tych elit od ich społecznego zaplecza. W społecznej recepcji władza jawiła się jako „oszukańcza i skorumpowana, dbająca o swój własny interes i nie dotrzymująca danego słowa”. W porównaniu z władzą nomenklaturową różnice jawiły się jako fasadowe: „To nie są władze do zaakceptowania. Tylko ludzie się pozamieniali a zasady żadne”²⁰. Subiektywny wyraz alienacji ówczesnych elit politycznych potwierdza też badanie społecznych skojarzeń związanych ze zjawiskami politycznymi. Skojarzenia z polityką determinowały takie uczucia, jak nieufność, dezorientacja, zagubienie i niechęć. Wyniki tych empirycznych badań wskazujące na określony stopień wyalienowania elit politycznych potwierdzają spostrzeżenia obserwatorów życia politycznego, obwiniających ówczesne elity o zbyt dużą ideologizację i schizofrenię polityczną „Ci, którzy odwołują się do wartości chrześcijańskich – skupiają się na aktywnym szerzeniu nienawiści i ksenofobii. Ci, którzy mieli pilnować równowagi i spokoju – wyzyskują swoją pozycję dla destabilizacji i kompromitacji Kraju”²¹. Społeczne poczucie wyobcowania potwierdza też Teresa Bogucka pisząc: „Lud poznał, że jego sprawa została przez klerków zdradzona. Odpowiedzią jest ostentacyjna pogarda okazywana wykształceniu, wiedzy i kompetencjom. Licha znajomość polszczyzny, rażące nieuctwo, niezrozumienie najprostszych mechanizmów gospodarczych nie dyskwalifikuje posła z ludu, przeciwnie, prostactwo jest gwarancją, iż nie dał się omamić żadnym mądralom i kieruje się chłopskim rozumem zwanym kiedyś świadomością klasową”²². Poczucie alienacji deklarują też sami

¹⁹ M. Zółkowski, *Postawy wobec władzy i demokracji w okresie transformacji systemowej*. [w:] *Czy kryzys demokracji w Europie?* op.cit., s. 84-88.

²⁰ Ziółkowski, Pawłowska, Drozdowski, *Jednostka wobec władzy*. Poznań 1994, s. 160.

²¹ J. Nowicki, *Jedyna prawda*. [w:] *Kultura* nr 7-8/1995, s. 48.

²² T. Bogucka, *Polak po komunizmie*. Kraków 1997, s. 99.

przedstawiciele elity politycznej²³, jednak w przeciwieństwie do społecznego poczucia wyobcowania, odmiennie sytuują oni genezę alienacji. Obok alienacji psychologicznej jako podstawowe źródło ich wyobcowania wskazują alienację strukturalną zakorzenioną w obszarze świadomościowo-kulturowym oraz infrastrukturę życia politycznego.

Przytoczone tu cytaty potwierdzające stan wyobcowania elit politycznych można odnieść także do dzisiejszych stosunków władza – społeczeństwo. I dzisiaj spotkać można w przeprowadzanych sondażach dane wskazujące na wyobcowanie obecnych elit władzy²⁴. Coraz powszechniejsze staje się poczucie braku dialogu i społecznych konsultacji w działaniach elity rządzącej. Koalicja zawiązana w wyniku rozegrania ostatnich wyborów parlamentarnych, zdaje się przykładać większą wagę do kwestii ideologicznych.

Zagadnienie kryzysu wartości i związany z nim problem alienacji elit politycznych jest charakterystyczny nie tylko dla polskiej rzeczywistości politycznej. Problem ten dotyczy także społeczeństw w krajach demokracji zachodniej, jak np. Francji²⁵.

W trosce o zachowanie właściwego kierunku procesu przemian w Polsce, niezbędna wydaje się być realizacja postulatów badawczego, mającego na celu szeroką analizę roli elit w kształtowaniu społecznego systemu aksjologii politycznej. Zagadnienie alienacji elit politycznych ujmowane może być w tej perspektywie jako element deformujący ten proces. Bowiemy w konsekwencji swojej, zjawisko alienacji elit politycznych wiąże się w dramatyczny splot przyczynowo-skutkowy, który Karl Jaspers określił formułą, iż „koniec wszelkiej polityki znosi zainteresowanie polityką”²⁶.

²³ I. Pańków, *Szkic do portretu zbiorowego elity*. [w:] *Świat elity politycznej*, red. Wesołowski, Pańków. Warszawa 1995, s. 188-196.

²⁴ R. Dyoniziak, *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*. Kraków 1997, s. 79-80.

²⁵ M. Crozier, *Kryzys inteligencji. Szkic o niezdolności elit do zmian*. Warszawa 1996, s. 47-48.

²⁶ K. Jaspers, *Autobiografia filozoficzna*. Toruń 1993, s. 70.